

УДК 338.439

Ярославський А.О.
аспірант кафедри бухгалтерського обліку
Вінницького національного аграрного університету

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан вітчизняного ринку зерна, визначено внутрішнє споживання зернових і зернобобових та обсяги експорту зернових культур. Досліджено тенденції розвитку зернопереробних підприємств в Україні. Визначено проблеми їх функціонування та розроблено рекомендації щодо стратегії подальшого розвитку підприємств цієї галузі.

Ключові слова: зернове господарство, експорт, зернопереробні підприємства, проблеми розвитку, галузеві громадські об'єднання.

Ярославский А.А. ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЗЕРНОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

В статье проанализировано современное состояние отечественного рынка зерна, определено внутреннее потребление зерновых и зернобобовых и объемы экспорта зерновых культур. Исследованы тенденции развития зерноперерабатывающих предприятий в Украине. Определены проблемы их функционирования и разработаны рекомендации по стратегии дальнейшего развития предприятий этой отрасли.

Ключевые слова: зерновое хозяйство, экспорт, зерноперерабатывающие предприятия, проблемы развития зерноперерабатывающей отрасли, отраслевые общественные объединения.

Yaroslavskiy A.O. PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF GRAIN PRODUCTION ENTERPRISES IN UKRAINE

The article analyzes the current state of development of the domestic grain market, determines the internal consumption of cereals and legumes and the volume of exports of grain crops. The tendencies of development of grain-processing enterprises of Ukraine are investigated. The problems of their functioning were determined and recommendations on the strategy of further development of enterprises in this field were developed.

Keywords: grain economy, export, grain-processing enterprises, problems of development of the grain-processing industry, sectoral public associations.

Постановка проблеми. Зернове господарство України є стратегічною галуззю економіки, яка здійснює значний вплив на соціально-економічну стабільність та продовольчу безпеку держави, а також є важливим фактором реалізації колосального потенціалу аграрного сектору в Україні та прискорення економічного зростання і розвитку. Трансформаційні процеси, що відбуваються в агропромисловому комплексі України, потребують вивчення і дослідження всіх напрямів перетворень у його структурі, включаючи зернопереробну галузь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питання розвитку зернопереробної промисловості загалом та діяльності зернопереробних підприємств зокрема здійснили такі вчені, як П.П. Борщевський, О.П. Верещинський, І.О. Відоменко, А.Г. Гончарук, В.А. Самофатова, Н.С. Скопенко, І.В. Федулова, О.І. Шаповаленко та ін. Однак, віддаючи належне значному доробку науковців, варто зазначити, що в сучасних умовах господарювання питання економічного розвитку підприємств із переробки зерна постають по-новому та потребують подальшого розвитку.

Постановка завдання. Основними завданнями статті є аналіз вітчизняного ринку зерна, дослідження тенденцій розвитку зернопереробних підприємств України, визначення проблем їх функціонування та розроблення рекомендацій щодо стратегії подальшого розвитку підприємств цієї галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж останніх п'яти років Україна зміцнила свої позиції на міжнародному аграрному ринку та впевнено перебуває в світовій десятці виробників зерна. Так, за статистичними даними, у 2014 році було вироблено 64 млн т зернових, що на 2,4% більше, ніж у 2013-му, навіть не враховуючи окупованого Криму. Урожай зернових в Україні 2015 року становив 59,96 млн т, що на 3,899 млн т, або на 6,1%, менше, ніж роком раніше. Таке скорочення пояснюється падінням збору кукурудзи через осінню посуху на 5,28 млн т, або на 18,5%, – до 23,217 млн т. Однак урожай пшениці зріс

на 2,377 млн т., або на 9,9%, – до 26,491 млн т. завдяки збільшенню на 13,7% зібраних площ – до 6,833 млн га за скорочення врожайності на 1,3 ц/га – до 38, 8 ц/га.

Загалом середня врожайність зернових 2015 року впала на 2,7 ц/га – до 41 ц/га, тоді як зібрані площі зменшилися всього на 13 тис. тон, або на 0,1%, і становили 14,614 млн га.

У 2016 році виробництво зернових та зернобобових культур у заліковій вазі становило 66 млн т. Цей врожай є рекордним в історії України та на 5,9 млн т. більшим, ніж у 2015 році. Також у 2016 році встановлено рекордні показники за історію незалежної України з урожайності пшениці (42,1 ц/га), жита (27,3 ц/га), кукурудзи (66,0 ц/га) та гороху (31,3 ц/га). Врожайність зернових культур станом на 1 липня 2017 року наведена у табл. 1.

Найвища урожайність ранніх зернових та зернобобових культур у 2017 році спостерігалася у господарствах Івано-Франківської (57,8 ц/га), Львівської (57,6 ц/га), Хмельницької (51,7 ц/га), Волинської (50,2 ц/га) та Рівненської (47,6 ц/га) областей.

Україна має конкурентну перевагу у виробництві зерна завдяки високій родючості ґрунтів, низькому рівню виробничих видатків і стратегічній географічній позиції; потенціал країни оцінюється на рівні 100 млн т. 60% площ під зерновими займають пшениця, ячмінь і кукурудза. В останнє десятиліття виробництво зернових подвоїлося.

За підсумками 2016/17 маркетингового року внутрішнє споживання зернових і зернобобових культур в Україні оцінюється на рівні 24,2 млн т, що становить 42% від загального виробництва зерна (66,1 млн т) і на 4% поступається показнику попереднього сезону (25,3 млн т). При цьому частка продовольчого використання в загальному обсязі внутрішнього споживання планомірно знижується. Так, частка продовольчого споживання пшениці на протязі 5 останніх сезонів скорочується в середньому на 7% щорічно на фоні скорочення чисельності населення і зміни культури харчування. У структурі внутрішнього споживання ячменю на продовольчу переробку припадає менше 1%.

Таблиця 1

Збирання врожаю зернових культур станом на 1 липня 2017 року (господарства всіх категорій)

Культури	Зібрана площа, тис. га		Обсяг виробництва, тис. ц		Урожайність, ц з 1 га	
	2017 р.	2017 р. у % до 2016 р.	2017р.	2017 р. у % до 2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2016 р.
Культури зернові та зернобобові	265,2	68,1	8986,2	63,9	33,9	93,9
пшениця	67,0	116,4	2236,8	101,9	33,4	87,7
пшениця озима	66,6	116,0	2227,8	101,6	33,4	87,7
ячмінь	180,8	56,7	6339,9	55,2	35,1	97,5
ячмінь озимий	155,5	56,3	5619,9	55,1	36,2	98,1
ячмінь ярий	25,3	60,2	720,0	56,4	28,3	93,7
культури зернобобові	17,0	130,8	401,4	104,5	23,6	79,7
з них горох	17,0	130,8	401,0	105,3	23,6	79,7
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	11,9	58,6	257,9	52,6	21,7	89,7
ріпак озимий	11,3	55,7	231,5	47,3	20,6	85,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [1]

Сьогодні український агропромисловий комплекс зорієнтований на переважний експорт зернових культур і становить майже 20% вартості експорту. Так, у 2015/2016 маркетинговому році Україна поставила рекорд в експорті зернових культур на зовнішні ринки. Вперше за роки незалежності було експортовано понад 39 млн т. зерна, що на 13% вище за попередній сезон. Україна ввійшла до трійки лідерів з експорту зерна, поступаючись лише США та Європейському Союзу.

За даними Мінагрополітики станом на 1 березня з початку 2016/2017 маркетингового року (липень 2016 – червень 2017 року) Україна експортувала 29,4 млн т зерна, що на 2,4 млн т більше, ніж станом на 1 березня 2016 року. За даними відомства, станом на звітну дату експортовано 13,6 млн т пшениці, 4,7 млн т ячменю та 11,1 млн т кукурудзи [2].

Проте, на наш погляд, експорт продукції переробки є значно рентабельнішим за експорт її сировини. Продукція переробки має значно вищу добавлену вартість та затребуваність. За свідченням експертів, вартість зерна в товарах, вироблених із нього, становить лише трохи більше 30%. Решта доданої вартості припадає на переробку. Орієнтація ж на сировинний експорт може негативно вплинути на економіку країни.

Особливостями зернопереробного комплексу є оптимальне співвідношення корисності та вартості продуктів зернопереробки, їх висока питома вага у щоденному харчуванні населення. Крім того, продукти зернопереробної промисловості забезпечують потреби сільськогосподарської сфери, тваринництва тощо.

Складовими підгалузями зернопереробного комплексу України є борошномельно-круп'яна, комбікормова та хлібопекарська. В Україні є достатній потенціал для виробництва борошна і круп. Щорічна потреба країни в продовольчому зерні, у тому числі для виробництва хліба і хлібобулочних виробів, оцінюється від 5,7 до 7 млн т. Найбільшу вагу у структурі споживання займає пшениця – 80%, жито й гречка мають 7% і 5% відповідно. Споживання рису і кукурудзи становить близько 3%. Інші зернові і зернобобові культури у виробництві борошна і круп становлять незначну частку – 4% [3, с. 39]

Основним напрямом продовольчої переробки у сегменті пшениці є виробництво борошна, а в сегменті ячменю – виробництво круп.

Борошномельно-круп'яні підприємства зосереджуються як у районах сировини, так і в місцях споживання. В Україні борошномельно-круп'яна промисловість є в усіх великих, середніх, а також малих містах. Найбільшими центрами є Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Запоріжжя, Львів, Тернопіль, У великих містах борошномельно-круп'яна промисловість

орієнтується на масового споживача продукції (діють макаронні, кондитерські, хлібопекарні підприємства), у портових містах і залізничних вузлах – на споживачів, які перебувають за межами районів вирощування зернових культур і виробництва борошна та круп.

Український ринок борошна останні десять років показує скорочення. За цей час обсяги виробництва впали на 20%. У 2015/2016 маркетинговому році було вироблено 2,6 млн т усіх видів борошна. У цьому обсязі 97% традиційно займає пшеничне борошно. За період з липня по травень 2016/17 МР на великих підприємствах України було вироблено на 1% менше борошна, ніж у попередньому сезоні (1,8 млн т проти 1,83 млн т). При цьому виробництво ячмінних круп за той же період зросло на 4%, досягнувши 16,9 тис. т проти 16,3 тис. т роком раніше.

Україна станом на 29 червня 2017 року поставила на зовнішні ринки 370 тис. т борошна, що на 39,4 тис. т перевищує показник на аналогічну дату 2015/16 МР. Зокрема, за звітний період було експортовано 368,5 тис. т пшеничного борошна, (+40,9 тис. т). Експорт борошна інших видів становив 1,5 тис. т.

Експорт круп також виріс. У 2016 році порівняно з 2015 роком обсяг поставок круп із зернових культур за кордон збільшився на 15% і становив 30 тис. тон. Основу експорту становили кукурудзяні крупи – 22,25 тис. т (на 18% більше, ніж у 2015 році) [4].

Фактором, що визначає інтерес експортера у поставках круп на той чи інший ринок, є традиція споживання цієї продукції в країні. Наприклад, гречану крупу доцільно експортувати тільки в країни з розвиненими діаспорами з пострадянських держав і в країни СНД, оскільки більше її практично ніде не споживають. В ЄС охоче споживають зернові пластівці, тоді як крупи на основі бобових культур більше до смаку населенню мусульманських країн Північної Африки та інших регіонів.

Останніми роками через недосконалість механізму ринкових відносин відбулося погіршення діяльності зернопереробних підприємств. Крім значної девальвації національної грошової одиниці та суттєвого зниження платоспроможного попиту на тлі військової агресії, саме доступ до фінансування залишається головною перешкодою інвестуванню як у виробництво зерна, так і в його переробку. Крім того, відчизняна нормативна база інвестиційної політики та підтримки інвестицій залишається мінливою та непередбачуваною. Так, політичне середовище характеризується швидкими змінами, непрозорістю та складністю регулювання. До прикладу, в Україні постійно змінюються умови експорту зерна та продуктів його переробки. Чисельні вимоги до наявності

ліцензій і дозволів, обтяжливі перевірки, а також поширена корупція є головними перешкодами залучення інвестицій у галузь загалом та на зернопереробні підприємства зокрема.

Зниження рівня виробництва зумовлено також нестачею матеріальних ресурсів, погіршенням стану матеріально-технічної та технологічної бази, диспаритетом цін, а також відсутністю підтримки держави.

Для вирішення нагальних проблем забезпечення нарощування обсягів переробки зерна на основі раціоналізації форм організації господарювання, поліпшення ринкової інфраструктури, логістики, кооперації й інтеграції у сфері відносин суб'єктів ринку необхідне вдосконалення чинних і розроблення нових механізмів управління у цій сфері.

Для підтримки українських виробників борошна, круп та інших продуктів переробки зернових у 2013 році було створено галузеве громадське об'єднання «Борошномельний союз України». Головною метою об'єднання є захист інтересів представників зернопереробної галузі всередині держави та координація експортної політики для розширення ринків збуту готової продукції.

Основними цілями діяльності спілки є розвиток переробної галузі; розвиток ділової співпраці представників галузі; лобювання інтересів учасників спілки; упровадження міжнародної практики ведення зернопереробного бізнесу; вдосконалення технологій та стандартів переробки зерна; зниження собівартості переробки зерна.

Основні завдання спілки – налагодження та сприяння розширенню співробітництва; взаємодопомога і взаємна підтримка, розв'язання економічних проблем; вплив на формування економічної політики держави на зернопереробну галузь; підвищення кваліфікації та освітнього рівня учасників спілки; підвищення економічного та правового статусу своїх учасників; організація юридичного та соціального захисту учасників.

Учасниками спілки є:

– фізичні особи – громадяни, дослідники та спеціалісти що мають стосунок до сфери переробки та зберігання зерна;

– власники зернопереробних заводів, хлібоприймальних підприємств, елеваторів та зернових складів;

– підприємства й організації всіх форм власності що займаються виробництвом борошна, круп та інших продуктів переробки зерна;

– машинобудівні та інжинірингові компанії, постачальники борошномельного та круп'яного обладнання, а також інші учасники зернопереробного ринку.

Крім того, в Україні діє публічне акціонерне товариство «Державна продовольчо-зернова корпорація України» – національний оператор зернового ринку України, лідер у сфері зберігання, переробки, перевалки та експорту зернових.

Корпорації належить 10% сертифікованих елеваторних потужностей України.

Підприємства ПАТ «ДПЗКУ» здатні переробляти близько 700 тис. т зернових культур, забезпечуючи до 10% обсягів середньорічного споживання в Україні борошномельної, круп'яної та комбікормової продукції.

Філії ПАТ «ДПЗКУ» можуть виробляти на рік 649,5 тис. т борошна, 30,5 тис. т круп, 160 тис. т комбікормів:

– виробництво борошна – 7 різновидів пшеничного та житнього борошна, а також їх сумішей;

– комбікормове виробництво включає у себе широкий асортимент повнораціонних розсипних та гранульованих кормів для ВРХ, свиней, кролів, птиці, риби та ін.;

– круп'яне виробництво представлено 5 видами круп (перлова, ячна, пшенична, гречана, вівсяна), 7 видами пластівців (вівсяні, вівсяні «Екстра», житні, пшеничні, ячмінні, гречані, суміш пластівців), 5 видами мюслів.

Переробні підприємства ПАТ «ДПЗКУ» працюють відповідно до норм і вимог ISO 9001, спираючись на свій досвід і досвід світових лідерів у цій галузі, та постійно покращують якість продукції, що випускається.

З початку 2016/17 маркетингового року філії Державної продовольчо-зернової корпорації України заготовили близько 2,7 млн т зернових. Цей показник є продовженням рекордних обсягів заготівлі за результатами календарного року. Беззмінно лідерами із заготівлі збіжжя залишаються Савинський елеватор – 187,2 тис. т, Білоколодязький елеватор – 147,2 тис. т, Старокостянтинівський елеватор – 127,7 тис. т, Кролевецький комбінат хлібопродуктів – 120,6 тис. т та Буринський елеватор – 104,9 тис. т [5].

Водночас на тлі того, що аграрний ринок України став експортоорієнтованим, подальшому нарощуванню темпів зовнішньої торгівлі перешкоджає низка інфраструктурних проблем, які не дають змоги в повному обсязі використати експортний потенціал галузі. Тому одним із найважливіших напрямів підтримки експорту має стати розбудова систем річкових та морських припортових елеваторів [6].

Отже, для ефективного розвитку вітчизняної зернопереробної галузі як однієї зі стратегічних галузей промисловості України необхідно спрямувати кошти підприємств на більш економічно ефективно відтворювання основних фондів завдяки впровадженню інновацій; досягнути більш раціональної взаємодії між постачальниками сировини і зернопереробними підприємствами у ціновій політиці; вдосконалити чинні і розробити нові механізми управління у цій сфері; реформувати наявну в Україні систему стимулювання експорту продуктів переробки зерна; розробити якісну державну стратегію розвитку зернопродуктового комплексу України.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку вітчизняна зернопереробна галузь загалом та зернопереробні підприємства зокрема потерпають від низки фінансових, нормативно-законодавчих та технічних проблеми, вирішення яких сприятиме підвищенню рентабельності та інвестиційної привабливості зернопереробної промисловості. Також варто зауважити, що сприяння з боку держави переробці сільськогосподарської продукції загалом та переробці зерна зокрема дало би змогу збільшити кількість робочих місць, наблизитися до розв'язання соціальних проблем сільських громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Збирання врожаю сільськогосподарських культур станом на 1 липня 2017 року / Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики. – 2017. – 20 с.
2. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>
3. Ткаченко А.М. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку конкурентоздатності зернопереробних підприємств харчової промисловості України / А.М. Ткаченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 13. – С. 37–41.
4. Державна служба статистики: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Державна продовольчо-зернова корпорація України: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.pzcu.gov.ua>
6. Яремчук Н.В. Зернове господарство: перспектива та сучасність / Н.В. Яремчук // Зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. – № 3(11). – С. 519–523.